

MAGNI SULTANI
MOHAMETI. II.
IMPERATORIS

GENTILE BELLINI

MCCCCCLXXV.
DI XXV. ME.
NSIS NOVEM.
BRIS

FZOFARD 1207

OSMANLI PADIŞAH PORTELERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Ümit Kılınç*

Özet

Osmanlı Devleti'nin yedinci hükümdarı olan Fatih Sultan Mehmed, portresini yaptıran ilk padişaktır. Bu dönemde, saray atölyelerinde çalışan nakkaşlar tarafından da padişah portreleri yapılmıştır. Fatih ile başlayan Osmanlı padişah portreciliği, 20. yüzyılın başına kadar etkin bir tür olarak devam edecektir. 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılda padişah portrelerinin giderek yaygınlaşması, bu portrelerin çeşitli devlet erkânına ve yabancı temsilcilere sunulduğunu gösterir. Artık portreler diplomatik amaçla, hatta propaganda niyetiyle de kullanılacaktır. Sultan III. Selim, Avrupalı hükümdarlar için portre yaptırmanın bir güç simgesi; portre armağan etmenin de âdetten olduğunu anlamıştır. Sultan II. Mahmud'un kıyafet reformundan sonra, yeni üniformasıyla atlı ya da ayakta portreleri yapılmış ve bu portreler askerî ve idari binalara asılmaya başlanmıştır. II. Mahmud'la beraber, Osmanlı padişah portrelerinde daha Batılı bir ikonografya yerleşmiştir. II. Abdülhamid döneminin ise Osmanlı padişah portreciliği açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır. Sultan II. Abdülhamid yerli ve yabancı resamlara önceki padişahların yağlıboya portrelerini yaptırmıştır. Padişah portreciliği geleneği, Sultan V. Mehmed Reşad ve VI. Mehmed Vahideddin dönemlerinde de devam etmiştir. Bu çalışmada, Fatih Sultan Mehmed ile başlayan ve son padişah Sultan VI. Mehmed Vahideddin'e kadar devam eden padişah portreciliğinin gelişimi takip edilecektir.

Anahtar kelimeler: Padişah Portreleri, Osmanlı, Saray, Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Mahmud, Sultan III. Selim, Rafael Manas, Ressam

AN EVALUATION ON THE PORTRAITS OF OTTOMAN SULTANS

Abstract

The seventh ruler of the Ottoman Empire, Sultan Mehmed the Conqueror is the first sultan who had his portrait painted. During this period, sultans' portraits were also made by the miniaturists who worked in the palace workshops. Ottoman sultan portraiture, which started with Sultan Mehmed the Conqueror, would continue as an effective genre until the beginning of the 20th century. The increasing widespread use of sultan's portraits in the second half of the 18th century and the 19th century indicates that these portraits were presented to various state officials and foreign representatives. Portraits would now be used for diplomatic and even for propaganda purposes. Sultan Selim III knew that having portraits done, is a symbol of power for European rulers and it is customary to present portraits. Equestrian or standing portraits of Sultan Mahmud II were made in his new uniform after the dressing reform and these portraits had begun to be hung on military and administrative buildings. Beginning with Sultan Mahmud II, a more Western iconography is seen in the portraits of Ottoman sultans. The period of Sultan Abdülhamid II has a distinct importance in terms of Ottoman sultan portraiture. Sultan Abdülhamid II had local and foreign painters made oil portraits of previous sultans. The tradition of Sultan portraiture continued in the periods of Sultan Mehmed Reşad V and Mehmed Vahideddin VI as well. In this study, the development of the sultans' portraits, which started with Sultan Mehmed the Conqueror and continued until the last sultan, Sultan Mehmed Vahideddin VI, is analysed.

Keywords: Sultans' Portraits, Ottoman, Palace, Sultan Mehmed the Conqueror, Sultan Mahmud II, Sultan Selim III, Rafael Manas, Painter

Fatih, hükümdarlık imgesini dünyaya tanıtmak için sarayına birçok yabancı sanatçıyı davet etmiştir. Bunlardan ilki, her ne kadar İstanbul'a gelmemiş olsa da, Matteo de Pasti'dir. Diğer bir ressam ise üzerinde Padişah'ın resminin yer aldığı bronz madalyalar yapan Costanzo da Ferrara'dır. Bu sanatçının yaptığı madalyanın bir yüzünde Padişah'ın profilden portresi, diğer yüzünde Padişah'ın at üzerinde tasviri vardır.

Osmanlı Devleti ile Venedik arasında 1479'da barış antlaşmasının imzalanmasının ardından, Fatih Sultan Mehmed'in iyi bir ressam ve heykeltıraş isteğinde bulunması üzerine, Venedikliler ressam Gentile Bellini ile Padualı heykeltıraş Bartolomeo Bellona'yı İstanbul'a göndermiştir. 1479 yılının Eylül ayında İstanbul'a gelen Venedikli ressam Gentile Bellini, şehirde 18 ay kalmış ve sarayda birçok resim yapmıştır. Bellini'nin 1480 tarihli *Fatih Sultan Mehmed* portresi, Londra'da, National Gallery Koleksiyonu'ndadır.

Osmanlı'da Fatih Sultan Mehmed döneminde (1444-1446, 1451-1481) başlayan padişah portreciliği, köklü bir geleneğe dönüşmüştür. Fatih döneminde sarayda çalışan yabancı sanatçıların Osmanlı resim sanatına büyük katkıları olmuştur. Ayrıca, bu dönemde saray atölyelerinde çalışan nakkaşlar tarafından da portreler yapılmıştır. Bu sanatçılardan en önemlisi, Fatih Sultan Mehmed'in Venedik'te resim eğitimi aldırıldığı Nakkaş Sinan Bey'dir. Sinan Bey ile öğrencisi Bursalı Şiblizâde Ahmed Çelebi, Osmanlı minyatür sanatında padişah portreciliğini başlatmıştır. Fatih'in Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan profilden büst portresi, dönemin ünlü nakkaşı Sinan Bey'e atfedilmektedir. Bu portre, Costanzo da Ferrara'nın madalyasında görülen padişah portresinin bir kopyasıdır. *Gül Koklayan Fatih Portresi* ise Sinan Bey'in öğrencisi Şiblizâde Ahmed Çelebi'ye atfedilmektedir. Şiblizâde Ahmed Çelebi, bu eserde Avrupalı portre kalıbını izlemiştir. Ancak figürün oturuş biçimi ve pozu, Timur ikonografisine¹ uygundur.

1 Timur ikonografisine göre; padişahların bağdaş kurmuş şekilde oturduğu, hanedan soyundan geldiklerini simgelemektedir.

1 Veronese Atölyesi, *Sultan Yıldırım Bayezid*, 16. yüzyılın son çeyreği, tuval üzerine yağlıboya, 64 x 55 cm, Env. No. 121/5

Fatih'in oğlu Sultan II. Beyazid'in döneminde ilk silsilenâme hazırlanmıştır. Padişah portreciliği, 16. ve 18. yüzyıllarda da gelişimini sürdürmüştür. Nigârî mahlaslı Haydar Reis, Kanuni ile oğlu II. Selim dönemlerinde saray nakkaşlığı yapmıştır. Nigârî ve diğer Osmanlı nakkaşlarının yaptığı Kanuni portreleri de Avrupalı ressamların yaptığı padişah portreleriyle benzeşmektedir. Barbaros tarafından 1574 yılında Marsilya'ya götürülen ve Fransa donanma komutanı Virginio Orsini'ye hediye edilen yarım boy minyatür padişah portrelerinin, Avrupa'ya giden ilk padişah portreleri olduğu bilinmektedir. Nigârî tarafından yapıldığı kabul edilen bu portreler, Avrupadaki gravür padişah portrelerine örnek olmuştur.

Minyatür sanatının klasik devri, Sultan III. Murad döneminde saray nakkaşlığı yapan Nakkaş Osman ile başlamıştır. Bu dönemde, minyatür padişah portreleri kitap sayfaları arasına girerek albüm hâlini almıştır. Seyyid Lokman tarafından Osmanlı Türkçesi ile yazılan ve Nakkaş Osman'ın

resimlediği *Şemâilnâme*, Osmanlı padişah portrelerinin bulunduğu ilk tarihî metindir. Bu el yazmasında, Sultan I. Osman'dan Sultan III. Murad'a kadar on iki sultanın portresi yer almaktadır. Sokullu Mehmed Paşa hayattayken hazırlanmaya başlanan *Şemâilnâme*'nin ilk nüshasının 1579'da tamamlanmış olduğu tahmin edilmektedir. Nakkaş Osman, Venedik'ten Topkapı Sarayı'na gönderilen Veronese serisindeki portrelerden ilham almıştır. (Resim 1) Veronese serisi ile Nakkaş Osman'ın portrelerinde, padişahların genel yüz hatlarında benzerlik bulunmaktadır. Ayrıca padişahların başları da benzer pozlarda verilmiştir. Ancak, Veronese serisi ile Nakkaş Osman'ın resimleri arasında üslup farkı vardır. Nakkaş Osman'ın Venedik'ten gelen bu resimlerden, özellikle erken dönem padişah portrelerinin yüz hatlarının doğruluğu için faydalandığı düşünülmektedir. Veronese serisindeki erken dönem büst portrelerinde, padişahlar gerçekçi olmayan kıyafetler ve başlıklarla resmedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Lâle Devri'nden itibaren Batı'yı tanıma sürecinde yaşadığı tecrübe, kültürel hayatını da etkilemiştir. 18. yüzyılın sonunda minyatür sanatı, Batı tarzı resim karşısında kaybolmaya başlamıştır. Asıl adı Abdülcélil olan Levnî [Renkçi], Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed dönemlerinde saray nakkaşlığı yapmıştır. Levnî'nin eserleri, minyatür ile Batılı anlamda resim arasında bir geçiş olmuştur. Levnî, padişahları daha gerçekçi biçimde resmetmiştir.

Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu'ndaki Padişah Portreleri

Padişah portreleri koleksiyonu, Osmanlı padişahlarının kendilerine veya geçmiş padişahlara ait portreleri Saray hazinesinde biriktirmeleri sonucunda oluşmuştur. Dolmabahçe Sarayı'nın yapılmasından sonra koleksiyon zenginleşmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde çeşitli müze ve kurumlara gönderilen eserlerle bütünlüğünü yitiren Saray Tablo Koleksiyonu, Topkapı Sarayı'nın Millî Saraylar'a devrinden sonra bilhassa padişah portreleri açısından eski zenginliğini geri kazanmıştır.

16. Yüzyıla Ait Padişah Portreleri

Koleksiyondaki en eski tarihli padişah portreleri Paolo Veronese'ye (1528-1588) veya atölyesine atfedilen, Veronese serisine ait, 16. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bir grup büst portredir. (Resim 2) Bu portrelerde padişahlar, gerçekçi olmayan kıyafetler ve başlıklarla resmedilmiştir. Bunların, Sultan III. Murad döneminde hazırlanan *Şemâilnâme*'de yer alacak padişah portrelerine örnek olmak üzere Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa aracılığıyla Venedik balyosu Niccolo Barbarigo'dan (1534-79) istenen ve 1579 yılında Venedik'ten İstanbul'a gönderilen portreler olduğu düşünülmektedir. Koleksiyonda Veronese serisi portrelerin tam dizisi bulunmamaktadır. Bu portrelerden bazıları, satın alma yoluyla koleksiyona sonradan katılan geç dönem kopyalarıdır. Veronese serisi portrelerinin tek tam dizisi, Münih'tedir.

2 Veronese Atölyesi, *Orhan Gazi*,
16. yüzyılın son çeyreği, tuval üzerine yağlıboya, 67 x 54 cm,
Env. No. 121/2

Millî Saraylar Koleksiyonu'ndaki Veronese serisi portrelerinin, 1579 yılında Sultan III. Murad ve Sadrazam Sokullu Paşa için yapılmış iki ayrı takım olabileceği varsayılmaktadır. Veronese serisindeki iki Fatih portresi, Gentile Bellini'nin ve Şiblîzâde Ahmed'in Fatih Sultan Mehmed resimlerinden fizyonomik olarak çok farklı olup Fatih'i yakından görmemiş bir ressamın elinden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Yıldırım Bayezid portresinde de Sultan'ın sağ omuz yönünden izleyiciye bakışı, diğer padişah portrelerinden oldukça farklıdır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a gelen Danimarkalı ressam Melchior Lorichs, Padişah'ın gravür portrelerini yapmıştır. Lorichs'in portresi, Veronese serisindeki Kanuni portresiyle benzer fizyonomik özelliklerdedir. Portrelerin yanında Latin harfleriyle padişahların isimlerinin yazılması da Veronese Atölyesi'ne ait bir özgünlüktür.

17. Yüzyıla Ait Padişah Portreleri

Koleksiyona satın alma yoluyla giren, 17. yüzyıl da İspanyol bir ressam tarafından yapılmış Çelebi Mehmed, Sultan II. Murad ve Sultan I. Mustafa'nın (Resim 3) portreleri büyük boyutludur. Sultan İbrahim'in de kendi döneminde yapılmış portreleri bulunmaktadır.

17. yüzyılda padişah portreciliğinde eser üretimi azalmakla beraber, resimli silsilenâmeler yapılmıştır. Fransız Baltazar Moncornet'nin yaptığı Sultan IV. Mehmed'in gravür portresi, Millî Saraylar Koleksiyonu'ndaki Sultan IV. Mehmed'in çocukluk portresine kaynaklık etmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise daha gerçekçi portreler yapıldığı genel bir kanıdır. Resim sipariş edenler, portrenin sahibine benzerliğine önem vermişlerdir.

18. Yüzyıla Ait Padişah Portreleri

Flaman asıllı Fransız ressam Jean-Baptiste van Mour, 17. yüzyılın sonunda geldiği İstanbul'da, 1737 yılındaki vefatına kadar kırk yıla yakın yaşamıştır. Sultan III. Ahmed'in portrelerini, elçi kabullerini ve İstanbul'un çeşitli görünümünü resmetmiştir.

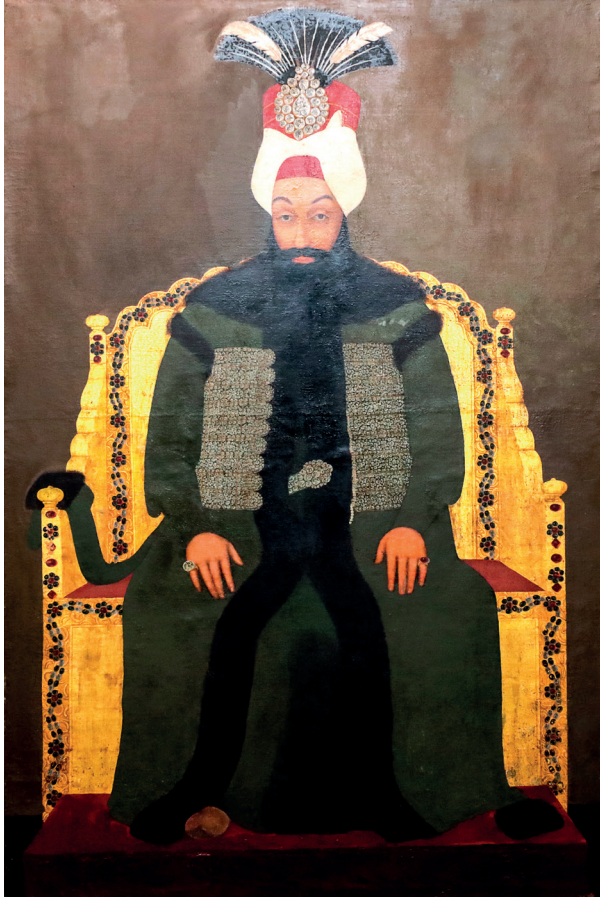

3 İspanyol bir ressama atfedilir, *Sultan I. Mustafa*, 17. yüzyıl, tuval üzerine yağlıboya, 158 x 94.5 cm, Env. No. 121/389

18. yüzyılda Avrupâda eğitim alan gayrimüslim Osmanlı ressamı, Batılı anlamda Osmanlı resim sanatının ilk örneklerini vermiştir. Rafael Manas (?-1780), padişah portrelerini Avrupai tarzda yapan ilk Osmanlı ressamı olup 16. yüzyılda İstanbul'a yerleşen Kapadokya Ermenilerinden Manas ailesinin bir üyesidir. Bu ailenin üyelerinin, 18-20. yüzyıl başına kadar yaklaşık iki yüz yıl boyunca Osmanlı sarayında çeşitli görevlerde buldukları bilinmektedir. Babadan oğula diplomatlık yapan söz konusu ailenin ressam üyeleri, Osmanlı'daki padişah portreleri geleneğini sürdürmüştür. Ailenin bilinen ressam üyeleri; Rafael Manas, Rafael Manas'ın oğlu Manas, Rafael Manas'ın torunu Zenop, Zenop'un oğulları Rupen,

Sebuhan, Gaspar, Aleksandr ve Zenop'un kardeşi Mıgırdiç'in oğlu Joseph Manas'tır. Ressam, müzisyen ve mimar olan Rafael Manas, İtalya'da sanat eğitimi almış; Sultan I. Mahmud, Sultan III. Osman ve Sultan III. Mustafa dönemlerinde saray ressamlığı yapmıştır. Rafael Manas'ın oğlu Manas Manas (doğ. 1730-1740'lar), Sultan I. Abdülhamid döneminde (1770-1789) yaptığı padişah portreleri ile tanınmıştır. Bu dönem, Rafael Manas'ın yaşlılık yıllarıdır. Oğul Manas'ın, babasının saraydaki çalışmalarına devam ettiği görülmektedir. Böylece, I. Abdülhamid döneminde Rafael Manas ve oğul Manas'ın saray ressamlığı yaptığı bilinmektedir. Her iki sanatçı da Osmanlı resim sanatında tuval resminin öncüsü olmuş ve tempera ya da tuval üzerine yağlıboya veya suluboya resimler yapmıştır. Bilindiği gibi, Sultan III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde, Osmanlı padişah

portreciliğinde büyük bir değişim yaşanmıştır. Böylece, padişah portreleri kitap sayfalarından çıkmış ve tuval resminin ilk örnekleri verilmiştir. Sanatçılar, Batılı anlayışa yakın doğal renkler kullanmıştır. Ayrıca, figürlerin doğrudan izleyiciye yönelmiş olan bakışları ve bu bakışlardaki anlam, yani resimdeki ifade de bir yeniliktir. Rafael Manas bu gelişmede önemli rol oynamıştır. Bu dönemde padişah portrelerinin, Batı örneğindeki portreler gibi duvara asılıp asılmadıkları bilinmemektedir, ancak portrelerin duvara asılmadan korunduğu ve zaman zaman seyredildiği tahmin edilmektedir. Sultan III. Mustafa'nın Rafael Manas'a atfedilen portreleri, Osmanlı resim sanatındaki değişimin görsel bir belgesidir. Aynı şekilde ressam Rafael Manas veya ekolüne atfedilen I. Abdülhamid (Resim 4) portreleri de Sultan III. Mustafa (Resim 5) resmiyle benzer özellikler taşımaktadır.

4 Rafael Manas veya Rafael Ecolü, *Sultan I. Abdülhamid*, 18. yüzyılın ikinci yarısı, tuval üzerine yağlıboya, 179 x 120 cm, Env. No. 121/22

5 Rafael Manas, *Sultan III. Mustafa*, 18. yüzyılın ikinci yarısı, tuval üzerine yağlıboya, 157 x 100 cm, Env. No. 121/20

18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılda padişah portrelerinin giderek yaygınlaşması, bu portrelerin çeşitli devlet erkânına ve yabancı temsilcilere sunulduğunu göstermektedir. Sultan III. Selim, Avrupada resim eğitimi almış Rum asıllı sanatçı Kapıdağlı Konstantin'e 1793-1794'te padişah portreleri serisi sipariş etmiş ve yapılacak bu portrelerin gravürlenmesini istemiştir. Londra'da, 1793 yılında, Schivonetti adlı bir gravürücü, bu portrelerden biri olan Sultan III. Selim portresini gravürlemiştir. John Young'a 1806'da verilen ve 28 padişah portresinden oluşan seri, Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839), 1815 yılında Londra'da yayınlanmıştır. Sanatçı, padişah portreleri serisini yaparken Veronese Serisi'nden; Nakkaş Osman, Levni ve Rafael Manas'ın yaptığı portrelerden esinlenmiş ve Rafael Manas'a atfedilen, I. Abdülhamid döneminde yapılmış soyağaçlarını örnek almıştır. Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) sarayın resim sanatına olan ilgisi ve desteği başlamıştır. III. Selim, poz

verip portresini yaptıran ve diplomasi gereği dağıtılmak üzere bastırılan ilk Osmanlı sultanı olmuştur. Kapıdağlı, padişah portreleri dizisini Veronese serisindeki gibi büst değil, yarım boy vermiştir. (Resim 6) Osmanlı padişah portreciliğine Avrupa ikonografisiyle yenilikler getirmiştir. Padişah portrelerinin geleneğe uygun oturma pozisyonunda yerine ayakta verilmesi, portresi yapılan kişinin karşıdan gösterilmesi, portrelerin altında şerit manzaraların ya da sahnelerin olması ve padişahların 3/4 profilden resmedilmesi gibi yenilikler yapmıştır. Portrelerin yüzündeki doğal ifade ve başarılı mekân kurgusu dikkat çekmektedir. Ressam Konstantin, Sultan III. Selim'in resimlerini yapmış ve Topkapı Sarayı'na 18. yüzyıl sonlarında yapılan duvar resimlerinin yapımında çalışmıştır. Eserleri birçok yerli ve yabancı ressam tarafından kopyalanmıştır. Koleksiyondaki III. Selim'in büst portrelerinden biri, Jean-François Duchateau'ya atfedilmektedir. Diğeri ise İtalyan ressam Andrea Appiani'ye aittir. (Resim 7)

6 Kapıdağlı Konstantin, *Sultan III. Selim*, 19. yüzyıl, kâğıt üzerine karışık teknik, 38 x 26.5 cm, Env. No. 121/97

7 Andrea Appiani, *Sultan III. Selim*, 1807, tuval üzerine yağlıboya, 75 x 55 cm, Env. No. 121/960

19. Yüzyıla Ait Padişah Portreleri

Padişah portreleri, II. Mahmud döneminde kurumsallaşmış ve hayatın tüm alanlarında etkili olmuştur. II. Mahmud, 1826'da Yeniçeri ocaklarını kaldırarak Hz. Muhammed'e ithafen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adlı bir ordu kurmuştur. Avrupadan getirilen uzmanların eğittiği bu ordu, 1828'den itibaren ceket, pantolon ve çizmeden oluşan Avrupalı tipte bir üniforma giymeye başlamıştır. Sultan II. Mahmud'un kıyafet reformundan sonra, Padişah'ı yeni üniformasıyla atlı ya da ayakta gösteren portreleri yapılmıştır. Padişah'ın tasvir-i hümayûnu, askerî ve idari binalara asılmaya başlanmış ve önemli kişilere hediye edilmiştir. II. Mahmud'u resmeden bu tablolar, Osmanlı modernleşmesinin sembolü olmuştur. İtalyan ressam Giovanni Marras'ın [Juan Marraz] (1765-1843 sonrası) yaptığı 1832 tarihli II. Mahmud portresi, fildişi madalyon portre türünün ilk örneğidir. Koleksiyonda, Sultan II. Mahmud'un sanatçıya atfedilen başka madalyon portreleri de bulunmaktadır. Bu portreler, Avrupadaki fildişi ya da mine üzerine yapılmış portrelerle benzer özellikler taşımaktadır. Marras'ın İstanbul'da bir süre kaldığı bilinmektedir.

II. Mahmud, yabancı resamlara portrelerini sipariş etmiştir. Bu portrelerin öncüleri de Alman asıllı Fransız ressam Heinrich Wilhelm Schlesinger'in (1814-1893) yaptığı ve Sultan'ı biri atlı, diğeri ayakta betimlediği portreleridir. II. Mahmud'la beraber, Osmanlı padişah portrelerinde daha Batılı bir ikonografya yerleşmiştir. Padişah, sanatçıya poz vermiştir.

Rupen Manas (doğ. 1810-1815 - ölm. 1875 sonrası), Sultan II. Mahmud döneminden (1808-1839) itibaren Osmanlı Sarayı'nda ressam ve diplomat olarak hizmet vermiştir. Saray'ın siparişleri üzerine büyük boyutlu Avrupalı portreler, madalyon portreler ve tasvir-i hümayûn nişanları yapmıştır. Osmanlı Sarayı, II. Mahmud döneminden başlayarak diplomatlara, üst düzey devlet görevlilerine ve hükümdarlara diplomatik hediye veya nişan olarak bu portreleri vermiştir. Sanatçı, daha çok Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) padişah portreleri çizmiş olup Padişah'ın tam boy ve büst portrelerini yapmıştır.

1841-1870 yıllarında etkin olduğu bilinen Rupen Manas'ın kardeşi Sebuhan Manas (1816-1889),

8 Anonim, *Sultan II. Mahmud*,
19. yüzyıl ortaları, tuval üzerine yağlıboya, 198 x 144 cm,
Env. No. 121/115

Saray'ın siparişi üzerine madalyon portreler ve tasvir-i hümayûn nişanları yapmıştır. II. Mahmud'un Sebuhan Manas'a atfedilen resminde Padişah bir koltukta oturmaktadır. (Resim 8) Sağ elini ileriye doğru uzatmıştır. Sol elinde ise bir berat tutmaktadır. II. Mahmud'un Boğaziçi'ndeki saraylardan birinde resmedildiği düşünülen eserin arka fonunda, Sarayburnu'na doğru uzanan bir İstanbul panoraması dikkat çekmektedir.

Zenop Manas'ın yeğeni Joseph Manas (1835-1916), ailenin saray ressamı olan son üyesidir. Paris'te resim eğitimi almış sanatçının, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde etkili olduğu görülmektedir. Karton ya da fildişi üzerine madalyon portrelerin yanı sıra suluboya manzaralar da yapmıştır. Sebuhan Manas ve Joseph Manas, Sultan Abdülmecid'in fildişi ve yağlıboya büst portrelerini yaparken Fransız ressam Jean Portet'in (?-1862) Sultan Abdülmecid portrelerini örnek almışlardır.

9 David Wilkie, *Sultan Abdülmecid*,
1840, ahşap üzerine yağlıboya, 71 x 56 cm,
Env. No. 121/120

Ermeni asıllı Abdullah Biraderler'in (Abdullah Frères) Osmanlı fotoğraf sanatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Kardeşlerden Viçen Abdullah, Müslüman olarak Abdullah Şükrü adını almıştır. Sanatçı, sedef ve fildişi üzerine yaptığı portrelerle de ünlüdür.

1839 yılında Tanzimat'ın ilan edilmesinin ardından yeni bir döneme girilmiştir. Sultan Abdülmecid, poz vererek portresini yaptırmıştır. İngiliz ressam Sir David Wilkie, 1840 yılının Ekim ayında İstanbul'a gelmiştir. Padişahın portresini yapmak için izin almıştır. Padişah, Wilkie'ye ilk kez 12 Aralık 1840'ta resmî giysileriyle bir kanepede otururken poz vermiştir. (Resim 9) Bu poz, padişahın kendi tercihidir. Padişah, sanatçıya dört seansa ikişer üçer saatlik pozlar vermiştir. Sanatçı, Padişah'ın portresini İngiltere Kraliçesi Victoria'ya hediye etmeyi planlamış, Padişah da bunu uygun görmüştür. Ancak, Sultan Abdülmecid portreyi çok beğenmiş ve aynı portreden bir tane de kendisine istemiştir.

10 Anonim, *Sultan I. Osman*,
19. yüzyılın ikinci yarısı, tuval üzerine yağlıboya, 84 x 68 cm,
Env. No. 121/33

Prusyalı ressam Constantin Johann Franz Cretius, 1846 yılında Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Koleksiyonda Cretius'un eseri olan, Padişah'ın tam boy ve büst portrelerinin yanı sıra fildişi madalyon portresi de yer almaktadır.

Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu'nda 19. yüzyıl padişah portreleri bulunmaktadır. Osman Gazi'den (Resim 10) başlayarak Sultan Abdülmecid ile birlikte toplam 31 Osmanlı padişahını betimleyen 83 x 67 cm'lik bu büst portrelerin üst kısımlarında padişahların adları Latince olarak yazılıdır. Sultan Abdülmecid'in portresinde Padişah'ın adının yazılı olmamasının nedeni, portreler onun döneminde yapıldığı için buna gerek görülmediği şeklinde açıklanabilir. Anonim olan bu serinin 1850'li yılların başında Jean Portet tarafından yapıldığı düşünülmektedir.² Sultan I. Abdülhamid ve Sultan III. Selim

2 Günsel Renda, "Portrenin Son Yüzyılı", *Padişahın Portresi / Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

11 Şükrü, *Sultan III. Selim*,
1872-1873, tuval üzerine yağlıboya, 72 x 59 cm,
Env. No. 121/49

12 Pierre-Désiré Guillemet, *Sultan Abdülaziz*,
1873, tuval üzerine yağlıboya, 143 x 94.5 cm,
Env. No. 121/943

portrelerinin dışındakiler aynı boyutlardadır. Sultan I. Abdülhamid, III. Selim ve Abdülmecid'in portrelerinde isim yoktur. Restorasyon sonrasında, III. Selim portresinin Şükrü imzalı ve 1872-1873 tarihli olduğu görülmüştür. (Resim 11) Bu yüzden üçü ayrı değerlendirilebilir. Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'in portrelerinin fizyonomilerinin gerçekçi bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Portrelerin bazıları Kapıdağlı serisinden, bazıları da padişahların Avrupa baskısı portrelerinden örnek alınmıştır. Sultan III. Mehmed portresi, Pietro Bertelli'nin 1599 tarihli gravürünü kaynak almıştır. Sultan III. Murad portresinin de J. J. Boissard'ın T. de Bry için gravürlediği, 1596'da Frankfurt'ta basılan *Vile el Icones Sullanorum Turcicarum* adlı kitaptaki III. Murad'ın büst portresi ile yakın benzerliği bulunmaktadır.³ Sultan IV. Mehmed'in çeşitli sanatçılar tarafından portreleri yapılmıştır. Avrupada da bazı padişahların gravür

portreleri resmedilmiştir. Ancak bu dönemde, gerek Osmanlı gerekse Avrupalı sanatçılar tarafından yapılmış bu portrelerin hiçbiri gerçekçi çalışmalar değildir.

Bilindiği gibi, koleksiyon oluşturmak için saraya tablo satın alan ilk padişah, Sultan Abdülaziz'dir. Sultan Abdülaziz'in portresini yapmak için 1865'te İstanbul'a gelen Fransız ressam Pierre Désiré Guillemet (1827-1878), İstanbul'un sanat ortamında kurduğu okul, yetiştirdiği öğrenciler ve katıldığı sergiler ile önemli bir konumdadır. Guillemet'nin yaptığı, Sultan Abdülaziz'i ayakta gösteren tam boy portre, 1873 tarihli bir benzeri, Fransa'da Versailles'da bulunmaktadır. 1866 tarihli tam boy portresi, Fransa hükümetinin siparişi üzerine yapılmıştır. Guillemet'nin yaptığı portreyi çok beğenen Sultan Abdülaziz, portrenin 1873 tarihli kopyasını kendisi için sipariş etmiştir. Guillemet, Sultan Abdülaziz'in tam boy portresini yaparken fotoğraflardan yararlanmış, ancak idealize etmiştir.

3 Tülây Reyhanlı, "III. Murad'ın Portreleri", *Erdem*, 3 (8), Ankara 1987, s. 473.

Polonyalı ressam Stanislaw Chlebowski (1835-1884), Keçecizade Fuad Paşa'nın (1815-1869) daveti üzerine 1864 yılı sonlarında İstanbul'a gelmiştir. Fuad Paşa, Padişah ile Abdullah Biraderler'i ve Stanislaw Chlebowski'yi tanıştırmak için sarayın resim ve fotoğraf sanatına olan ilgi ve desteğinde önemli rol oynamıştır. Chlebowski, yaptığı resimlerle sarayın beğenisini kazanmış ve 1870'te saray resamlığına getirilmiştir. Görevini 1870-1872 yılları arasında sürdürmüştür. Stanislaw Chlebowski'nin Sultan Abdülaziz'i yarım boy portre olarak betimlediği bir tablosu vardır. (Resim 13) Padişah'ın siyah üniforması, göğsündeki iki nişanı ve göğsünü saran yeşil renkli hamâili, resimdeki dikkat çekici öğelerdir. Sol alt köşede, 1866 tarihi görülmektedir. Yine Chlebowski imzalı başka bir tabloda, Sultan ayakta durur vaziyettedir. Solda havuz benzeri bir mekân vardır. Padişah'ın sol ayağı bir adım öndedir ve elinde kılıç tutmaktadır. Padişah'ı başında fesi, göğsünde nişanları ve yeşil hamâili ile resmeden bu eser, diğer tablolarla benzeşmektedir. 1867 tarihli resmin arka planında Sultan'ın beyaz atı ve bir seyis görülmektedir.

13 Stanislaw Chlebowski, *Sultan Abdülaziz*, ahşap üzerine yağlıboya, 41 x 31 cm, Env. No. 121/107

19. Yüzyılın Son Çeyreği ile 20. Yüzyılın Başına Ait Padişah Portreleri

Sultan II. Abdülhamid döneminin, Osmanlı padişah portreciliği açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır. II. Abdülhamid'in günümüze ulaşan portresi fazla değildir. II. Abdülhamid, suretini gözlerden uzak tutup, kendisinin ve iktidarının gücünü yaptırdığı eserlerle simgelemiştir. Anonim olan gençlik portresi, Dolmabahçe Sarayı Hatıralar Salonu'nda sergilenmektedir. II. Abdülhamid'in diğer iki portresi de anonimdir. Portrelerden 20. yüzyıla ait olanı, koleksiyona 1930 yılında satın alınma yoluyla katılmıştır. Padişah'ın buna çok benzeyen bir portresi de Halife Abdülmecid'e atfedilmektedir.

Sultan II. Abdülhamid yerli ve yabancı ressamalara önceki padişahların yağlıboya portrelerini yaptırmıştır. Alman ressam Wilhelm Reuter'e Sultan II. Mahmud'un portrelerini, (Resim 14) Fransız ressam Hippolyte Berteaux'a ise Sultan II. Mahmud (Resim 15) ile III. Selim'i (Resim 16) at üzerinde gösteren portrelerini sipariş etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen portresi anonimdir. Bu portreye, Padişah'ın kendi döneminde yapılan tek portresi olan Alman sanatçı Erhard Schoen'in ağaç baskı portresi kaynaklık etmiştir.

14 Wilhelm Reuter, *Sultan II. Mahmud*, 19. yüzyıl sonu, tuval üzerine yağlıboya, 117 x 87 cm, Env. No. 121/136

15 Hippolyte Dominique Berteaux, *Sultan II. Mahmud*, 1890 civarı, tuval üzerine yağlıboya, 147.5 x 110 cm, Env. No. 121/61

16 Hippolyte Dominique Berteaux, *Sultan III. Selim*, 1890 civarı, tuval üzerine yağlıboya, 144 x 108 cm, Env. No. 121/59

Koleksiyonda (Şehit) Hasan Rıza imzalı padişah resimleri de mevcuttur. Bunlardan biri, Fatih Sultan Mehmed'i tarama tekniğiyle oval bir form içinde cepheden betimlemiştir. Fizyonomik olarak erken dönemdeki Fatih portrelerinden biraz farklıdır. Sultan II. Abdülhamid döneminin saray ressamı İtalyan Fausto Zonaro'nun da bir Fatih Sultan Mehmed portresi vardır. (Resim 17) Halil Paşa ise V. Murad'ın torunu Rukiye Sultan'ın eşi Şerif Abdülmecid'in siparişi üzerine padişah portreleri yapmıştır. Bunlardan birinde, Sultan III. Selim'i bir terasta, arka planda Boğaziçi manzarası içinde betimlemiştir. (Resim 18) Ayrıca Gentile Belini'nin resmindeki fizyonomiye benzeyen bir Fatih portresi vardır. (Resim 19) Sanatçının II. Mahmud resmi ise Batı ikonografisine uygun olarak, arka planda bir perdenin arasından görülen manzarayla tamamlanmıştır. Sultan'ın giyimi ve fizyonomisi, sanatçının diğer portreleriyle benzeşmektedir.

17 Fausto Zonaro, *Fatih Sultan Mehmed*, 1907, tuval üzerine yağlıboya, 101 x 5.5 cm, Env. No. 121/65

18 Halil Paşa, *Sultan III. Selim*, 20. yüzyıl, tuval üzerine yağlıboya, 41 x 27 cm, Env. No. 121/956

19 Halil Paşa, *Fatih Sultan Mehmed*,
20. yüzyıl, tuval üzerine yağlıboya, 61 x 43 cm,
Env. No. 121/954

Sultan V. Mehmed Reşad ve VI. Mehmed Vahideddin dönemlerinde padişah portreciliği geleneği devam etmiştir. Sultan V. Murad'ın portresini Ayvazovski yapmıştır. (Resim 20) Sultan II. Abdülhamid'den sonra tahta çıkan Sultan V. Mehmed Reşad, kendisinin ve geçmişteki padişahların portrelerini içeren büyük boyutlu renkli baskılar yaptırmıştır. Avusturyalı ressam Wilhelm Krausz, Sultan V. Mehmed Reşad'ın yağlıboya portrelerini yapmıştır. (Resim 21)

Ermeni asıllı Antranik Efendi, sarayın siparişleri üzerine padişah portreleri resmetmiştir. Sanatçı, Sultan V. Murad, Sultan II. Abdülhamid, Sultan V. Mehmed Reşad, Sultan Vahideddin ve Halife Abdülmecid Efendi'nin portrelerini yapmıştır. Koleksiyondaki imzasız, fildişi padişah portreleri dizisi de Antranik'e atfedilmekte olup 1922 tarihlidir. Feyhaman Duran'ın da 1950-1960 civarına tarihlenen Fatih Sultan Mehmed portresi bulunmaktadır.

20 İvan Konstantinoviç Ayvazovski, *Sultan V. Murad*,
1876, tuval üzerine yağlıboya, 72 x 57 cm,
Env. No. 121/123

21 Wilhelm Victor Krausz, *Sultan V. Mehmed Reşad*,
1915, tuval üzerine yağlıboya, 98.5 x 85 cm,
Env. No. 121/785

22 Hüsni, *Sultan VI. Mehmed Vahideddin*, 20. yüzyıl, ahşap üzerine yağlıboya, 57 x 40 cm, Env. No. 12/4481

Sonuç

Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu'nda 16. yüzyıldan 20. yüzyıl ortasına kadar padişah portreleri vardır. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan portreler daha gerçekçidir. Rafael Manas ve oğlu Manas, Osmanlı tuval resminin öncüsüdür. Sultan III. Selim poz vererek portresini yaptırmış, kendisinin ve önceki padişahların portrelerinden oluşan Kapıdağlı dizisini hazırlatmıştır. Sözü edilen diziyi gravür olarak çoğaltma isteği, öldürülmesi sebebiyle gerçekleşmemiştir. Bu proje, Sultan II. Mahmud döneminde hayata geçmiş ve Young Albümü'nde basılmıştır. Sultan II. Mahmud da poz vererek portresini yaptırmış ve devlet dairelerine astırmıştır. II.

Mahmud'un portreleriyle birlikte Osmanlı padişah portreleri, Doğu'ya özgü tahtta sultan imgesinden tümüyle uzaklaşarak Avrupa tarzında bir hükümdar imgesine dönüşmüştür.

Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in yerli ve yabancı ressam tarafından büst ya da tam boy olarak çeşitli portreleri yapılmıştır. Genelde bir perdenin sarktığı bir balkonda otururken ya da ayakta veya at üstünde resmedilmişlerdir. Sultan II. Abdülhamid, kendisinden önceki padişahların portrelerini yaptırmıştır. Bu gelenek, Sultan V. Mehmed Reşad, Sultan Vahideddin (Resim 22) ve son halife Abdülmecid dönemlerinde de sürdürülmüştür.

Kaynakça

- Bağcı, Serpil, "El Yazmalarından Albümlere: III. Mehmed", *Padişahın Portresi / Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- Bora, Rezzan, *19. Yüzyıl Osmanlı Resim Sanatında Kullanılan Teknikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, İstanbul 2013.
- Çağman, Filiz, "İstanbul Sarayı'nın Yorumu; Üstad Osman ve Dizisi", *Padişahın Portresi / Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- Çağman, Filiz - Zeren Tanındı, *Portreler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1984.
- Çötelioglu, Aysel, *Topkapı Sarayı Müzesi Resim Koleksiyonu ve Padişah Portreleri*, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2012.
- Germaner, Semra - Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- Kılınç, Ümit, "Osmanlı Saray Ressamlarına Dair Bir Değerlendirme: Stanislaw Chlebowski, Luigi Acquarone ve Fausto Zonaro", *Millî Saraylar Sanat-Tarih-Mimarlık Dergisi*, S. 14, Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2015.
- Küçükhasköylü, Nurdan, "Dolmabahçe Sarayı'nda Bir Ressam: Josef Manas", *150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyum Bildiriler*, TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, "Osmanlı Sarayı'nda Ermeni Ressamlar: Manas Ailesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 28, S. 1, Haziran 2011.
- _____, "19. Yüzyıl Osmanlı Sarayı'ndan Bir Resam: Antranik Efendi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, S. 12, Haziran 2015.
- Kürkman, Garo, *Armenian Painters in the Ottoman Empire*, c. I, Matusalem Consulting and Publishing, İstanbul 2004.
- Kütükoğlu, Bekir, "Murad III", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, İstanbul 2006.
- Özendes, Engin, *Abdullah Frères: Osmanlı Sarayının Fotoğrafçıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- Peçe, Zaliha, *Nakkaş Osman ve Levni'ye Ait Padişah Portrelerinin Kompozisyon ve Teknik Açısından Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İstanbul 2015.
- Raby Julian, "Oyun Başlıyor", *Padişahın Portresi / Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, "Avrupa'dan İstanbul'a", *Padişahın Portresi / Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- Renda, Günsel, "Portrenin Son Yüzyılı", *Padişahın Portresi / Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, "Osmanlı Başkentinde Ressamlar ve Yapıtları", *İmparatorluktan Portreler*, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Reyhanlı, Tülay, "III. Murat'ın Portreleri", *Erdem*, 3 (8), Ankara 1987.
- Sevinç Kaya, Gülsen, *Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu*, Millî Saraylar, İstanbul 2019.
- _____, *Millî Saraylar Resim Müzesi*, Millî Saraylar, İstanbul 2021.
- Sevinç Kaya, Gülsen - Ümit Kılınç, "Hanedanından Baba-Oğul İki Ressam: Sultan Abdülaziz ve Son Halife Abdülmecid", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Aralık 2013.
- Tanırdı, Zeren - Günsel Renda - Filiz Çağman - Serpil Bağcı, *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Yavuz, Mehmet, *Sultan Abdülmecid ve Prusyalı Ressamı Constantin Johann Franz Cretius: Kısa Bir Monografi Denemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.